

Tóth Etelka szerk.; Bakos Ferenc szerk.

**Magyar helyesírás – Diákszótár; Idegen szavak és kifejezések – Diákszótár
(Balogh Judit)**

**Tóth Etelka (szerk).
*Magyar helyesírás – Diákszótár***

AKADÉMIAI KIADÓ. BUDAPEST. 2003. 550 OLDAL

**Bakos Ferenc (szerk).
*Idegen szavak és kifejezések – Diákszótár***

AKADÉMIAI KIADÓ. BUDAPEST. 2003. 547 OLDAL

Diákszótárak az Akadémiai Kiadó Szótárműhelyéből

Az Akadémiai Kiadó két diákszótárát ajánljuk mindazoknak a figyelmébe, akik szívesen forgatják a színvonalas, napjaink igényeihez igazodó, a mindennapi élet szóbeli és írásbeli megnyilatkozásait vagy egyéb tevékenységeit megkönnyítő szógyűjteményeket. Mindkét szótár elsősorban az iskolába járó fiatalok feladatait tartja szem előtt, hiszen diákszótárakról lévén szó, az iskolai tanulóknak nyújt elsősorban segítséget az anyanyelvvél való tudatos(abb) foglalkozáshoz. (Diákszótár kiadása egyébként korábban sem volt idegen az Akadémiai Kiadótól, gondoljunk csak például az 1992-ben, Grétsy László és Kemény Gábor szerkesztésében megjelent *Képes diákszótár*ra.) A jelen esetben ajánlott szótárak egyike helyesírási szempontból próbálja kielégíteni a tanulói kíváncsiságot, s ez a *Magyar helyesírás – Diákszótár* címet viseli; a másik pedig az idegen szavak megértésében és használatában nyújt segítséget. Ez a szótár pedig az *Idegen szavak és kifejezések – Diákszótár*. Mindkét szógyűjteményt 2003-ban adták ki először, majd a nagy érdeklődésre való tekintettel 2006-ban megjelent a változatlan utánnomásuk, és most ismét újonnan vásárolhatjuk meg őket a könyvesboltokban.

A Tóth Etelka által szerkesztett *Magyar helyesírás – Diákszótár* az egynyelvű szótárak közé tartozik, és azokon belül is elsősorban helyesírási szótár, tehát nincsenek benne értelmezések, magyarázatok (bár ha helyesírási szempontból fontos, akkor ezek is megtalálhatók a szavak, kifejezések mellett, például: *éjjelizene* = *szerenád*). A szótár teljes összhangban van a helyesírási szabályzat (Akh.) tizenegyedik kiadásában megfogalmazott szabályokkal, valamint a *Magyar helyesírási szótár*tal. A diákszótár a benne szereplő 41 000 címszó segítségével eligazít napjaink nyelvhasználatában, a köznyelvi szavak megfelelő írásában, valamint az iskolai tantárgyak szókincsében és a szaktárgyi szókincs helyesírásában. Továbbá példákat ad a földrajzi nevek bonyolult

rendszerében való tájékozódásra, a kíváncsiságnak tekinthető írásmódokra, és foglalkozik a tulajdonnevek kiejtésével is.

A szótár *Előszavában* és az ezt követő *Hogyan használjuk a szótárt?* útmutatóban a szerkesztő összefoglalja a legfontosabb tudnivalókat, amelyek tájékoztatást adnak az olvasóknak, megkönnyítve ezzel a szótár használatát.

A *Függelék*ben megtalálhatjuk az *ly*-os szavak és szó szerkezetek sorát. Itt szerepelnek egyszerű és összetett szavak, mint például: *akadály*, *árfolyamváltozás* vagy éppen *autópálya-matrica*; valamint kisebb számban különírt szókapcsolatok: *jogi személy*; továbbá néhány tulajdonnév is: *Ilosvai Selymes Péter*, *Illyés Gyula*. Ugyanitt kaptak helyet betűrendben a személyes névmások ragos és névutós alakjai, mint: *alattam*, de: *ön alatt*; *alólam*, *belém*, *bennem*, *belőlem* és így tovább. A kötetet a *Rövidítések* jegyzéke zárja.

A szótár modern előnyelvi szóanyagának a kiválasztásában nagy segítséget nyújtottak – az *Előszóban* megfogalmazottak szerint – a felsőoktatásban tanuló magyar szakos hallgatók, akik jelentős részt vállaltak a szaknyelvi szóanyag összeállításában, s akik tanulói szemmel vizsgálták át az iskolai oktatásban használt tankönyveket, keresték meg bennük a problémásnak ítélt kifejezéseket. Emellett az ifjú lexikográfusok munkacsoportja áttekintett olyan tematikus kishoztárakat, szó- és fogalomgyűjteményeket, amelyek a tanulóifjúság érettségire való felkészülését segítik. Szerepelnek a szóanyagban fontos, az Európai Unióval kapcsolatos fogalmak, tulajdonnevek is, például: *Brüsszel* – franciául: *Bruxelles*, flamandul: *Brussel* –; *brüsszeli*.

A szerkesztés során a szóképzettani szempontok mellett gyakorlati megfontolásokat is szem előtt tartottak a szótárkészítők azért, hogy minél inkább képviseljék a diákok érdekeit. A szótárban szereplő szavak betűrendben követik egymást. Környezetükben azonban olyan példák is megjelennek, amelyek elemeikre szedett szóbokorként is eligazítják a szótárhasználót, elsősorban a címszóval, illetve a származékaival, összetételeivel kapcsolatos helyesírási tudnivalók szempontjából, például: *házimozi*, *házimozirendszer*, *házi orvos*, de: *házi gyermekorvos*. Néhol kisebb szóbokrokat is kialakítottak a szerzők, leginkább abban az esetben, ha valamilyen önállóan elő- vagy utótag, illetve kötött szó szerkezet írását szemléltetik, például: *gyártmányú*, *gyártmányúak*, de *magyar gyártmányú*. Vagy éppen bizonyos elemek ellentétes írására akarják felhívni a figyelmet, így: *alsó fokú*, de: *alsófokú oktatási intézmény*.

Idegen szavak, elsősorban tulajdonnevek kiejtését is közli a szótár – gyakorlati megfontolásból – erre lásd: *Eisenhower* – *ejzenhauer*, *Pittsburgh* – *picbörg*. Itt nagy szerep jut a szerkesztő megjegyzése szerint a magyaros ejtésnek és az élő magyar nyelvhasználatnak.

Az alakváltozatoknál a vagylagosság és az egyenértékűség különbözőségére eltérő megjelöléssel hívják fel a figyelmet a szerzők. Hiszen vannak nyelvünkben kötöttségek nélküli, szabad alakváltozatok: *felett* – *fölött*, valamint nyelvhasználatbeli és jelentésbeli különbséget hordozó, úgynevezett kötött változatok is: *valakinek a fia* – de: *a lánynak a fiúja*.

Az azonos alakú szavak szófaji minősítést kapnak, például: **fog** (ige), *fogta*; **fog** (főnév), *foga*. Különös jelentősége van annak az esetnek, amikor a szófaji különbség helyesírási eltérést is okozhat, például: **falu** (főnév), *faluja*, *falui*, *falvai*; de **falú** (melléknév), *vastag falú*, *vastag falúak*.

A toldalékos alakok is megjelennek, ha a szó egyszerű szó, vagy ha gondot okozhat a toldalékos szóalak helyesírása, például: *iszik*, *issza*, *ittak*, *ivott*, *igyal*, *igya*, de: *idd*.

A szavak elválasztása is megtalálható abban az esetben, amikor problémát jelenthet a szabályalkalmazás, például: *rend-őr*, *va-ká-ció*.

A szótár külsőre is esztétikus, közepes méretű, nem túl vastag és nehéz, már fényes külsejével és élénk színeivel szinte megszólítja az olvasót, hogy vegye kézbe, és lapozzon bele.

Az *Idegen szavak és kifejezések – Diákszótár* a sorozat másik tagja, ez a kötet Bakos Ferenc szótárának (*Idegen szavak és kifejezések szótára*) a 2002-ben megjelent második (átdolgozott) kiadása alapján készült, a főszerkesztő neve szerepel is a könyv címlapján. A kiadvány külseje – hasonlóan a helyesírási szótárhoz – ugyancsak fényes és színes. Ez a könyv is közepes méretű, és hasonlóképpen kellemes látványt nyújt. A mai tankönyveket idézve már messziről felhívja magára a figyelmet, és megtekintésre kínálja magát.

Ez a szótár is elsősorban a fiataloknak, a tanulóknak ajánlható. Több mint 13 000 címszót tartalmaz, amelynek alapjául az említett, 2002-es Bakos-féle szótár szolgált.

Elsődlegesen megfogalmazott célja az, hogy az iskolában tanult tantárgyaknak – mint például az irodalom, a nyelvtan, a történelem, a matematika, a fizika, az informatika, a biológia, a kémia és a földrajz – a legfontosabb idegen szavait és ezek jelentéseit megadja, és ezáltal segítséget nyújtson a diákoknak a mindennapi tanuláshoz.

A szótár az első oldalakon *A szótár használata* címmel tájékoztató anyaggal szolgál a címszóanyagról, a szócikkek szerkezetéről, a címszavak írásmódjáról és ejtéséről, a jelentések megadásáról és magyarázatáról, a címszavak származásáról, az utalások rendszeréről, a rövidítésekről, valamint a függelékről. Ezek előzetes átolvasása mindenképpen hasznos ahhoz, hogy a szótárhasználó megfelelően el tudjon igazodni a szótári rész anyagában, s ne kelljen folyton visszalapoznia és keresgélnie a megértés kulcsát. A *Függelék*ben szerepel a *Minősítések és rövidítések jegyzéke*, amely a felhasználót a szótárban használt minősítések és rövidítések feloldásában segíti. Szintén itt található meg a *Jelmagyarázat* is. A kötetet *A leggyakoribb betű- és hangmegfelelések táblázata*, illetve az *Írásváltozatok* című rész zárja.

A szótár megjelentetése rendkívül hasznos, hiszen nyelvünkben feltűnően sok a ma is idegennek érzett szó. Az idegen szavak és kifejezések szótározása egyébként a magyar lexikográfiának igen régi hagyománya. Versey Ferencnek 1826-ban megjelent *Tudományos Mesterszókönyv* című szótára óta szinte egymást követték az ilyen rendeltetésű művek. Ez természetes is, mivel a társadalom és a tudományok fejlődésével együtt jár a változás, a haladást jelző új szavak megjelenése is. De amíg a múltban az idegen szavak szótárai elsősorban a társadalomtudományok túlnyomórészt latin és görög elemeit ismertették (hiszen a korábbi műveltségnek ez a szókincs volt elsősorban a tartozéka), újabban és már jó ideje egyre nagyobb teret hódít a természet- és a műszaki tudományok szóanyaga is.

Változás következett be az idegen szavak beáramlásának a mértékében is. Hiszen az utóbbi években, évtizedekben óriási áradatuk ömlött be a magyar köznyelvbe. Ez sok tekintetben indokolt, hiszen a fejlődés gyors ütemével áll kapcsolatban. Az új tudományágak, az új eredmények, a számítástechnika, az informatika fejlődése magukkal hozták és hozzák a nemzetközi jellegű szakszókincset is. Másrészt viszont az idegen szavak átvétele nem mindig szerencsés akkor, ha különösebb nehézség nélkül meg lehet találni a megfelelő magyar kifejezést az adott fogalomra. Manapság azonban olyan óriási mértékű az idegenszó-beáramlás, hogy szinte már idő sincs a magyar megfelelő megtalálására. Ezért mindenképpen szükség van olyan szótárakra, amelyek napjaink igényeihez igazodva összegyűjtik és bemutatják a nyelvünkbe bekerült idegen szóképzleti elemeket. Ezenkívül tájékoztatást adnak az idegen szavaknak a magyarban szokásos írásmódjáról, kiejtésükről, vagyis eligazítják a nyelvhasználókat ezen a területen.

A diákszótár továbbá szakmai és stílusbeli minősítést is nyújt azoknak a szöveggörnyezeteknek a bemutatásával, ahol helyesen és indokoltan használhatók e kifejezések. Így a közművelődési és ismeretterjesztő célok túl a nyelvhasználat alakításában, a nyelvművelésben is szerepet játszhat.

Idegen nyelvi hatások mindig is érték nyelvünket, hiszen hazánk területén többször is megfordultak idegen népek, ez hatással volt műveltségünkre, anyagi és szellemi kultúránkra. A nyelvünkbe bekerült idegen elemek egy része teljesen beolvadt (például: *mágnás, mágnes*), más részük, bár elmagyarosodott, mégis idegen elemként él tovább a nyelvtudatban (például: *maszk*). Sokszor nem is könnyű eldönteni, mit érdemes bevenni egy idegenszó-tárba. Másrészt nehéz megjósolni az idegen szavak jövőjét a nyelvben, vannak közöttük olyanok, amelyek hamar kivesznek, s vannak, amelyek hosszú ideig használatban vannak.

Mindenesetre biztosan nem maradhattak ki a szótárból bizonyos történelmi és művelődéstörténeti elemek, mitológiai nevek és kifejezések. De ennél is nagyobb teret igényelt a modern tudományoknak – így például az atomfizikának, a biokémiának, a genetikának, az informatikának, a jognak, a közgazdaságtannak, a műszaki tudományoknak, a szociológiának – vagy éppen a küzdősportoknak a terminológiája.

Az idegen szóra általában azért van szükség, mert a vele jelölt fogalom köre nem egészen esik egybe a magyar szavak jelentésárnyalatával. Ha azonban az idegen szó előfordulását nézzük egy adott szöveggörnyezetben, akkor lehetséges, hogy számtalan magyar szinonimát találhatunk az adott jelentésre. Ilyen esetben a szótár széles választékát kínálja a magyar megfelelőknek, és szakmai rövidítésekkel, a használati körre vonatkozó kiegészítésekkel hívja fel a figyelmet arra, hogy milyen szöveggörnyezetben melyik magyar megfelelővel lehet az idegen elemet helyettesíteni, például: *cezúra* lat 1. irod *sormetszet* (verssorban) 2. zene *metszet* 3. nyomd *álló egyenes, függőleges vonal*.

Az idegen szó magyarázatának több típusa is szerepel a szótárban. Egyrészt van olyan eset, amikor az idegen szóval azonos értékű magyar megfelelő is létezik a nyelvben, például: *blanketta – űrlap*. Ebben az esetben a kötet arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek a szavak elkerülhetők. Másrészt lehetséges, hogy van magyar megfelelő, de ez sokkal kevésbé használatos, mint az idegen szó. Ilyenkor a szótár értelmezi az idegen szót, és megadja a magyar megfelelőt, például: *reciprok – fordított érték*. Harmadrészt lehet, hogy van ugyan magyar megfelelő, de az nem ad teljes információt. Ilyenkor a magyar szó után adják meg a teljes értelmezést, például: *winchester – merevlemez*. Végül pedig vannak olyan szavak, amelyeknek nincs magyar megfelelőjük, ebben az esetben teljes értelmezésük található meg a szótárban, például: *balalajka, baldachin*.

A címszók írásmódja többféleképpen valósul meg a kötetben. A nyelvünkben meghonosodott címszók természetesen magyaros helyesírással jelennek meg, például: *dzsembori, depresszió, sőt dzsóker*. Az idegen írású szó idegen írásmóddal szerepel, ilyenkor a kiejtést a magyar szokásnak megfelelően adják meg, például: *Reichstag* – e: rejhsztág. A magyar kiejtés megjelölésekor a magyar hangrendszer elemeivel él a szótár.

Érdekes lehet még a címszók származása. Ezt azonban, mivel legtöbbször nemzetközi szavakról van szó, csak kevés esetben lehet megjelölni. Mindenestre a szótár erre vonatkozólag is igyekszik minél több tájékoztatást adni.

Mindkét említett szótárt melegen ajánljuk a nyelvhasználó diákok és minden érdeklődő figyelmébe.

Balogh, Judit: Student dictionaries from Akadémiai Kiadó (Academic Publishing House)'s Dictionary Workshop

Az írás szerzőjéről

Balogh Judit

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

balogh.judit[kukac]btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0001-9053-1478>